

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.113

М. С. ГАЛІЙ

МОВА ПРАВА – ОСНОВНИЙ СТИЛЬОВИЙ ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Розглянуто основні особливості мови права, як основного стильового феномену української літературної мови. Висвітлено головне призначення мови права в системі законодавства України.

Ключові слова: мова права, документ, стиль, мовні засоби, законодавство.

Галий М. С. Язык права - основной стилевой феномен украинского литературного языка

Рассмотрены основные особенности языка права, как основного стилевого феномена украинского литературного языка. Отражено главное назначение языка права в системе законодательства Украины.

Ключевые слова: язык права, документ, стиль, языковые средства, законодательство.

Galiy Maryna. Language law - basic phenomenon of ukrainian style literary language

The article basic features language rights stylevoho as basic phenomenon of Ukrainian literary language. Reflections importantly appointment of language rights in the system of legislation of Ukraine.

Key words: language of law, document, style, language means, legislation.

Вступ України до світового співтовариства передбачає зміни у правотворчій і правозастосувальній діяльності, наукових дослідженнях та викладанні правових дисциплін. Істотну роль відіграє технологія комунікації, яка вимагає для свого вдосконалення, глибокого вивчення мови права і бездоганного володіння нею юристами. Точність і ясність юридичних формулювань, їх адекватне мовне втілення, правильне й одноманітне вживання правової термінології багато в чому визначають ефективність юрисдикційної діяльності, сприяючи повноцінному захисту прав окремих громадян, юридичних осіб, суспільства і держави. Сама природа правового регулювання неминує вимагає знання мови. Ці знання необхідні для аналізу текстів законів та інших юридичних документів.

На знаннях про мову ґрунтуються численні правила тлумачення та правила юридичної техніки. Без мови немає і не може бути правового регулювання. Майже півстоліття тому відомий вчений О.С. Піголкін на основі узагальнення «особливих ознак правової мови» та висновків теоретиків різних країн у сфері теорії права зробив припущення про існування особливої юридичної мови. На думку О.С. Піголкіна, лише тісна співпраця вчених-юристів та лінгвістів здатна забезпечити успіх у дослідженні проблем мови права та юридичної термінології. Узагальнення, висновки, зроблені цим науковцем, стали хрестоматійними і давно вважаються системою вимог до мови та стилю законодавчих актів. Мова права є не тільки знаковою системою, але й невід'ємною частиною правової системи з її традиціями, особливостями логіки і функціями¹.

Тому слухним вбачається твердження про те, що особливості мови права зумовлені особливостями самого права. Цілком очевидно, що права без мови немає і бути не може, а мові права притаманні свої особливості і навіть закони, які і з'ясовують учені-мовознавці. Так само очевидно, що право здійснює значний вплив на мову, формує мову права в межах правової системи, сім'ї, концепції, доктрини тощо. Досить вагомий вплив на мову права має така особливість права, як високий ступінь абстракції юридичних понять. На противагу спеціальним галузям, наприклад, техніки або природознавства, де терміни позначають конкретні предмети і можуть бути зображені навіть графічно, що дозволяє достатньо легко визначити зміст поняття та співвіднести поняття з його мовним по-

значенням, мова права виражає абстрактні поняття та зв'язок між ними. Простежується тісний зв'язок мови та права. Правові поняття і норми можуть бути виражені лише через мову. Мова є єдиним «робочим інструментом» юриста, інструментом, який має досить добре бути пристосованим для роботи з «робочим матеріалом», тобто з системою правових відносин, щоб забезпечити її функціонування. Специфіку взаємодії мови та права визначає також і конфліктогенність як потенційна властивість мови. З одного боку, право регулює використання мови, встановлюючи норми, що сприяють запобіганню конфліктам (і деліктам) або їх легітимному вирішенню. З іншого боку, мова права виробляє особливі юридизовані механізми захисту від конфлікту, що додає їй (мові права) певної умовності щодо природної мови².

Мова права – це цілісна комунікативно-галузева підсистема літературної мови з певним набором характерних лінгвостилістичних і структурно-жанрових ознак, зумовлених специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній. Як надзвичайно важлива й соціально значуща сфера мовної комунікації, що забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності суспільства, мова права усе більше привертає увагу вчених і практиків із різних галузей знань (мовознавців, правознавців, істориків, термінознавців, лексикографів, нормопроектувальників, редакторів, експертів, програмістів тощо)³.

Сьогодні феномен мови права є об'єктом вивчення низки наук: юридичних (загальна теорія держави і права, філософія права, історія держави і права, логіка права, юридична герменевтика, юридична техніка), філологічних (теорія мовної комунікації, стилістика, термінознавство, лексикографія, семасіологія, історія мови, прикладна лінгвістика, культура мови, судова риторика), а також формальної логіки, інформатики, філософії, соціології, історії, дипломатики, текстології тощо. Кожна з цих наукових галузей досліджує мову права доволі специфічно, розглядаючи феномен вербального втілення правової думки з різних позицій, у різних аспектах і площинах, за допомогою притаманних кожній науковій галузі наукових підходів і методів⁴.

Мова права є професійною мовою і бездоганне володіння нею має забезпечити її безпомилкове вживання у правовій реальності.

Варто також зазначити, що мова права - полісистемне утворення, яке охоплює відносно самостійні види мов: законів і підзаконних актів, правозастосовних актів, юридичної науки, освіти, журналістики тощо, а з урахуванням поділу права на окремі галузі та предметної специфіки останніх автори виділяють мову цивільного, кримінального, міжнародного тощо права, мову відповідних видів судочинства тощо⁵.

Проблема мови права не тільки не втрачає з плином часу своєї актуальності і значущості, але й набуває нового теоретичного та практичного бачення як для правознавства, правотворчої, правозастосовувальної та правоохоронної діяльності, так і для мовознавства в цілому, стилістики, герменевтики, текстології, термінознавства, теорії комунікацій, риторики, лексикографії тощо⁶.

Деякі вчені вважають, що мова у правовій сфері є одним з видів соціальних діалектів, який наділений юридичними особливостями. З цього випливає, що юридична мова – функціональна варіація мови, один з видів соціальних діалектів, а закони і норми про мову і вся мовна техніка -периферія мови: вони тільки пов'язані з юридичною мовою, але не рівні, а підпорядковані поняття⁷.

Юридичне функціонування мови - особливе середовище, в якому існують свої внутрішні закономірності, що склалися у правотворчих і правозастосовувальних процесах, закріплені у спеціальних законодавчих актах чи прийняті в юридичній практиці. Воно визначається рядом факторів як лінгвістичного (внутрішні тенденції розвитку системи у синхронному і діахронному плані, тенденції до аналітизму, економії мовленнєвих засобів, дія закону аналогії), так і екстралінгвістичного порядку (причинами соціального та політичного, ідеологічного характеру тощо). А.С. Піголкін характеризує мову права як мову офіційного документа, що виражає волю колективу, суспільства, має державно-владний характер і чітко визначену офіційну форму. Мова права являє собою системне утворення, елементи якого тісно зв'язані між собою. Мова права є цілісною знаковою (вербальною) системою, котра покликана адекватно відображати правову дійсність сучасного суспільства. Вона призначена для фіксації, збереження і передавання юридично значущих результатів інтелектуальної (правоутворювальної) діяльності. Однак

тут слід зауважити, що самою лише інтелектуальною діяльністю обмежуватися не можна⁸.

Мова права повинна, з одного боку, бути єдиною, щоб забезпечити єдність в межах правової системи. З іншого боку, мова права має застосовуватися для різних цілей, тобто у різних сферах юридичної діяльності. Про слушність першого положення свідчить той факт, що мовою права послуговуються як законотворча діяльність, так і правова практика. Водночас мова права містить у собі низку відносно самостійних видів: - мову законодавства і підзаконних правових актів, - мову правозастосовної практики, - мову юридичної науки і юридичної освіти, - мову міжнародних договорів, угод, декларацій, мову юридичної журналістики, професійну мову юристів, публічну мову права та ін⁹.

Крім того, предметна специфіка галузей права визначає додаткові особливості кожної з цих підмов, які у свою чергу також поділяються на декілька видів мови цивільного, кримінального, міжнародного права тощо, мови відповідних видів судочинства тощо. На підставі всебічного аналізу кожного із цих структурних компонентів мови права в сенсі класичної теорії стилів, що виявляє їх складну стилістичну специфіку, слушним є висновок про неспроможність традиційною системою функціональних стилів однозначно визначити стилістичний статус мови права. Таким чином, зважаючи на яскраву специфічність, унікальність та функціональну автономність мови права, вона кваліфікується як окремий функціональний підстиль загальнолітературної мови¹⁰.

Мова права - це функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками, зумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній. Багаторівневість мови права як системи простежується насамперед на функціонально-стилістичному рівні. Серед юристів та лінгвістів поширені погляди про те, що мова права є видом офіційно-ділового стилю. Проте в мові права використовуються специфічні мовні засоби, обмежити які рамками лише офіційно-ділового призначення неможливо. Маючи широку й відкриту сферу побутування, мова права характеризується функціонально-стильовою та жанрово-стильовою неоднорідністю¹¹.

Мова права послуговується засобами різних функціональних стилів: офіційно-ділового (сфера внутрішнього і міжнародного законодавства, правозастосування, судочинства, нотаріату, діловодства); наукового (сфера правничої науки й освіти); публіцистичного (засоби масової юридичної інформації, правова освіта населення, судові промови); розмовного (сфера усного професійного спілкування юристів)¹².

Кожен функціонально-стильовий різновид юридичної мови має свої специфічні ознаки, норми і правила використання мовних засобів залежно від ситуації та комунікативного завдання. Так, мова офіційно-ділових текстів, зокрема законодавчих актів, призначених регулювати суспільні відносини, характеризується офіційністю, узагальненістю, стандартизованістю, кодифікованістю, безособовістю, настановно-інформативним характером, стилістичною нейтральністю, відсутністю індивідуально-авторських рис. Мова юридичної науки вирізняється логічністю, об'єктивністю й обґрунтованістю, фактологічною точністю, аргументованістю, узагальненістю та ін. Мова юридичної публіцистики, реалізуючи дві основні, нерозривно поєднані функції - інформативності і впливу, характеризується polemічною загостреністю, популярністю, образністю, експресивністю, відкритою оцінністю, поєднанням різностильових елементів у тексті, індивідуально-авторськими стильовими ознаками¹³.

Розмовний стиль у юридичному мовленні, маючи основною функцією комунікативну, реалізує її у двох видах усного професійного спілкування офіційному і напівофіційному, або неофіційному. Останньому притаманні спонтанність (непідготовленість), неповнота або надлишковість мовних засобів, експресивно-емоційна забарвленість тощо¹⁴.

Мові права у цілому властиві такі ознаки: офіційність; повнота; раціональна стислість; системність; логічність; об'єктивність; вмотивованість; однозначність; достовірність; зобов'язувально-інформативний характер; зрозумілість, точність і визначеність; нейтральність; стандартизованість; сталість; нормативність мовних засобів тощо¹³.

Будучи складною полі функціональною підсистемою літературної мови, мова права виконує низку функцій, серед яких Н. В. Артикуца визначає як базові (загальномовні) і специфічні такі:

номінативна (називання правових реалій і понять); гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом); аксіологічна (правової та морально-етичної оцінки); комунікативна (правового спілкування); регулювально-волюнтаривна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права та вплив на правосвідомість); культуроносна (збереження й передачі правового знання та правової культури); естетична (мовностилістична довершеність тексту закону як еталон для усіх юридичних документів). Актуалізація певного набору базових і специфічних функцій на мовленнєвому рівні залежить від мети і призначення, змісту і форми, жанру і стильової належності юридичного тексту. Враховуючи реальне використання мовних засобів як носіїв правової інформації, необхідно уточнити поняття мови права у площині соціально-історичної системи способів і правил словесного вираження понять і категорій, що вироблені та застосовуються з метою правового урегулювання поведінки суб'єктів суспільних відносин. На формування, розвиток та удосконалення мови права впливають такі постійно діючі фактори: категоріальна будова суспільної свідомості; особливості правового світогляду; стан правової системи суспільства; особливості нормотворчої діяльності; рівень розвитку юридичної техніки; стан літературної мови, потенціал його ресурсів як засіб вираження правової інформації¹⁴.

Отже, мова права є цілісною знаковою системою, котра покликана відображати правову дійсність сучасного суспільства. Вона призначена для фіксації, збереження і передавання юридично значущих результатів інтелектуальної (правоутворювальної) діяльності. Мова права повинна, з одного боку, бути єдиною, щоб забезпечити єдність в межах правової системи. З іншого боку, мова права має застосовуватися для різних цілей, тобто у різних сферах юридичної діяльності. Про слушність першого положення свідчить той факт, що мовою права послуговуються як законотворча діяльність, так і правова практика. Також слід відмітити, що мова виконує такі найважливіші функції: інтегративну - об'єднує людей, формує в них відчуття групової єдності, а отже, сприяє перетворенню населення на суспільство; організаційну - стає засобом планування, мобілізації зусиль, адекватної передачі волі одних елементів суспільства ін-

шими; регулювальну - забезпечує здатність підтримувати й відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків, за допомогою яких поширюється інтелектуальний і моральний досвід, накопичений суспільством. Ці функції мова найуспішніше виконує тільки тоді, коли вона пристосована саме до його менталітету, умов існування і стала спільним надбанням для всіх його членів¹⁵.

1. *Пиголкин А.С.* Законодательная техника и правотворчество // Научные основы правотворчества / отв. ред. Р.О. Халфина. Москва, 1990. 150 с. 2. *Лисенко О.А.* Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навч. посіб. / уклад.: О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, О. В. Прудникова, О. А. Шумейко; МОНМС України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків: Право, 2011. 226 с. 3. *Артыкуца Н.В.* Мова права у її функціональних різновидах. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/319/Artykutsa>. 4. *Черемська О.С., Гайдамака Г.Г., Жовтобрюх В.Ф.* Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. / Харк. нац. екон. ун-т. Харків, 2009. 224 с. 5. *Тур О.М.* Українська мова (професійне спрямування): навч. посіб. Кременчук: О.В.Щербатих, 2010. 290 с. 6. *Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених і студ., 12.11. 2008 р.* / ред.: О. О. Кабиш; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, Ін-т укр. філології, каф. культури укр. мови. Київ, 2009. 144 с. 7. *Мацюк З.О., Станкевич Н.І.* Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. Київ: Каравела, 2008. 352 с. 8. *Чередник Н.Г.* Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Дніпропетровськ, 2007. 223 с. 9. *Дорошенко С.І., Захарчук А.С., Басенко Г.Т., Лащенко Н.О.* Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. Суми: Довкілля, 2007. 281 с. 10. *Мацюк З.О., Станкевич Н.І.* Цит. праця. 11. *Третяк Н.В., Карналюк В.С.* Українська мова професійного спілкування: навч.-метод. комплекс. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2008. 192 с. 12. *Стасик М.В., Ткачук В.М.* та ін. Українська мова професійного спрямування (теорія і практика): навч. посіб. / Запоріж. нац. ун-т. - Запоріжжя, 2010. 280 с. 13. *Українська мова у світі: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 8 - 9 листоп. 2012 р., Львів / ред.: О. Білаш та ін.* Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 366 с. 14. *Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство : тези доп. Всеукр. лінгв. форуму молодих учен., 21 - 23 квіт. 2012 р., Київ / ред.: П. Ю. Гриценко, В. Л. Іващенко, І. А. Казимирова; НАН України, Ін-т укр. мови, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ. нац. лінгв. ун-т, Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т філол., Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, Ін-т укр. філол. Київ, 2012. 260 с. 15. *Українська мова як державна: освіта, політика: монографія / С.В. Савойська та ін.; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт.* Київ: Вища шк., 2009. 319 с.*

Galiy Maryna. Language law - basic phenomenon of ukrainian style literary language

Ukraine's accession to the international community envisages changes in the law-making and law enforcement activities, research and teaching of legal disciplines. The essential role of communications technology, which requires for its improvement, in-depth study of language rights and perfect possession of lawyers. The accuracy and clarity of legal language, their adequate implementation language, the correct and uniform use of legal terminology largely determine the effectiveness of jurisdictional activity, contributing to the full protection of the rights of individuals, legal persons, society and state. The very nature of regulation inevitably requires language skills. This knowledge is necessary to analyze the texts of laws and other legal documents. So, it is right seamless sign system, which is designed to reflect the legal reality of modern society. It is intended for fixation, preservation and transfer of intellectual legally significant (pravoutvoryuvalnyoi) activities. Language rights must, on the one hand, to be united, to ensure unity within the legal system. On the other hand, it has the right to apply for different purposes, ie in different areas of legal activity. These functions most successfully forged it only when it is adapted to its mentality, living conditions and become common heritage to all its members.

Key words: language of law, document, style, language means, legislation.

УДК 340.1

С. О. СУНЄГІН

**СОЦІОНОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ТА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
СИСТЕМНИЙ ВИМІР**

На загальнотеоретичному рівні піднімається проблема переосмислення ціннісно-нормативних засад формування та розвитку громадянського суспільства. За основу дослідження береться теза про обмеженість права у забезпеченні належного функціонування громадянського суспільства, внаслідок чого обґрунтовується необхідність звернення до морально-релігійної системи координат, покликаной якісно впорядкувати внутрішній світ людини як первинного суб'єкта громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, право, мораль, релігія, індивід, права людини, верховенство права.

© Сунєгін Сергій Олександрович – кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України